

NO GJELD DET

SØR-SUDAN

Sør-Sudan har vore ein sjølvstendig stat i berre 13 år - sidan 2011. Mange frykta at landet skulle "arve" gjeld frå Sudan etter lausrivinga. Det skjedde heldigvis ikkje, men Sør-Sudan har likevel klart å opparbeide seg ei betydeleg mengd gjeld, og i sist budsjettår utgjorde gjeldsbetjening 13 % av dei statlege utgiftene. Samtidig tilsvara gjeldsbetjening 1012 % av det som vart brukt på offentlege helsetenestar, og 308 % av det som vart brukt på utdanning.

I følgje det internasjonale pengefondet er ikkje gjeldsnivået til Sør-Sudan uholdbart, men reknast likevel for å ha høg risiko for gjeldskrise. Dette er spesielt knytt til usikkerheita rundt framtidige oljeprisar, då 80 % av bruttonasjonalproduktet til Sør-Sudan består av oljeinntekter. Den store forekomsten av olje, og den sentrale rolla olje spelar i økonomien til Sør-Sudan har ført til at fleire land har vald å inngå lån for olje-avtalar med landet.

Den mest omfattande av dette, med eit oljeselskap frå Dei sameinte arabiske emiratar, innebar eit lån på nærare 13 milliardar amerikanske dollar, der rundt 30 % av lånet er øremerka infrastrukturprosjekt. Heile lånet skal tilbakebetalast i fat med olje til ein satt, og kraftig rabattert pris. Denne typen lån er svært lite gunstig for låntakaren - og fleire har peika på at Sør-Sudan truleg ikkje ville inngått slike lån dersom dei var i ein mindre kritisk økonomisk og humanitær situasjon.

Den omfattande gjeldsbyrda i Sør-Sudan har lenge vore større enn myndigheitene maktar betjene. I Mai 2022 annonserte finansministeren i landet at dei ikkje hadde kunna lønna offentleg tilsette på månadsvis, då dei måtte bruke pengane på å betjene lån. Fleire lån har blitt misligholdte, og kreditorane har gått til sak mot landet for å få tilbakebetalt lån - med renter. I eit tilfelle har det vorte berekna at landet tapte nesten 25 % i potensiell inntening på eit lån grunna avgifter, renter og andre kostnadar knytt til lånet.

TOTAL GJELDSBYRDE

51,2%

AV BNP

ZAMBIA

Som mange afrikanske land har Zambia vært avhengig av råvareeksport for å sikre inntekter. Dette bidrar til en skjør økonomi. Da prisen på kobber sank i 2013, måtte landet i stedet ta ut lån i utenlandsk valuta for å sikre inntekter til landet. I 2019 måtte Zambia som følge av dyre lån bruke hele 24 % av inntektene sine på gjeldsbetjening, noe som medførte store kutt i offentlige tjenester. Penger brukt på utdanning falt med hele 40 % fra 2014 til 2020.

Koronapandien rammet særlig små økonomier i Sør hardt. For Zambia ble det umulig å opprettholde den høye gjeldsbetjeningen. De fleste statlige kreditorene ble enige om å utsette betalingene, men de private kreditorene holdt fast på innkrevingen. Som følge av dette, misligholdt Zambia gjelda si på tampen av 2020.

Situasjonen til Zambia var ikke unik. G20 hadde nå opprettet sitt rammeverk, Common Framework for Debt Treatments, for gjeldshåndtering for stadig flere land med altfor høy gjeld. Målet med Common Framework skulle være å redusere statlig gjeld til et bærekraftig nivå, og Zambia søkte seg til behandling.

Først i 2024 ble forhandlingene ferdige. En av hovedårsakene til den treige prosessen var at de private kreditorenes manglende vilje til å akseptere samme gjeldslette som tilbudt fra andre statlige kreditorer, inkludert Kina. Resultatet ble en avtale hvor de statlige kreditorene får igjen 55 % av de totale lånene med renter, mens flere private får igjen 62 %. Som Isaac Mwaipopo, medlem av Zambia Civil Society Debt Alliance sa:

Zambia's debt crisis is preventing people getting access to healthcare, education and other social services. Loans were given at high interests' rates, and have been trading at low prices, so it is only fair lenders agree significant debt cancellation, rather than making mass profit out of the Zambian people.

Erfaringene fra Zambia tydeliggjør utfordringene med dagens system. For det første har prosessen gått altfor sakte. Men resultatet gir heller ikke Zambia det økonomiske handlingsrommet de trenger for å sikre befolkningen nødvendige velferdstjenester. Selv med gjeldslette på 41 %, vil landet fortsatt bruke 14.8 – 20.2 % av årlige inntekter på gjeldsbetjening årlig fram til 2034. Ingen private kreditorer går i tap etter forhandlingene, men får 4 til 71 % profitt fra originale låneavtaler.

Seks land har så langt gjennomgått forhandlinger i Common Framework. I snitt har landene fått 32 % gjeldsreduksjon, men private kreditorer får 51 % profitt fra originale avtaler. Som sentralbanksjefen i Ghana, Ernest Addison, sa: «The G20 framework... I do not think I want to recommend that to any country”.

Dette viser at Common Framework ikke er et tilstrekkelig verktøy for å løse statlige gjeldskriser. Derimot trenger vi et regelbundet rammeverk for å løse gjeldskriser. For å sikre uavhengighet fra kreditor og låntaker bør den være underlagt FN. I tillegg må den være basert på prinsipp om åpenhet, rettferdig og effektiv. Det er også viktig at land får automatisk stans i betalingsforpliktelser og renter når de søker seg til mekanismen. Forhandlingene må videre sikre langsiktig og bærekraftige løsninger, ikke kun å utsette betalingsutfordringene.

MALAWI

Malawis offisielle gjeld er på hele 81 % av bruttonasjonalprodukt. Dette er opp fra 45 % i 2019. Covid-19 pandemien og en rekke klimakatastrofer og ekstremvær har ført til store økonomiske og menneskelige kostnader, hvilket har tvunget landet til å ta opp flere store lån. For hver tredje person som kom ut av fattigdom mellom 2010 og 2019, falt fire tilbake til fattigdom etter værsjokkene og pandemien til 2022. I stedet for å investere i klimatilpasningstiltak må nå den malawiske regjeringen allokere sine begrensede ressurser til å tilbakebetale lån. Dette hindrer langsiktige og bærekraftige løsninger.

TOTAL GJELDSBYRDE

81%

AV BNP

Ofte peker både sivilsamfunn og vestlige stater på private kreditorer eller land som Kina som de vanskeligste kreditorene i restruktureringsprosesser. Det er et viktig poeng at de multinasjonale utviklingsbankene som regel har lavere rente og bedre betingelser enn private aktører. Utfordringen kommer når det samlede gjeldsbehovet er for stort til å kunne betales uten å gå på bekostning av menneskelig velferd. De multilaterale utviklingsbankene er utelukket fra gjeldsletteprosesser i Common Framework. Over 20 utviklingsland er i lignende situasjon hvor utviklingsbankene utgjør størsteparten av gjeldsbyrden. Som en rapport fra blant annet Heinrich-Böll-Stiftung og SOAS, University of London viser til, er det avgjørende å inkludere de multinasjonale utviklingsbankene i gjeldslette, samt at det trygt kan gjennomføres uten å risikere bankenes businessmodell eller kredittrating.

Ifølge IMF vil Malawi trenge hele 1,6 milliarder amerikanske dollar mellom 2023 og 2027 for å møte finansieringsgapet, av disse må nesten én milliard være gjeldsslette. Dette finansieringsgapet vokser samtidig med hele 900 millioner dollar årlig når man inkluderer landets klimaforpliktelser gjennom Nationally Determined Contributions (NDC) under Parisavtalen.

Skal Malawi ha mulighet til å tilpasse seg et endret klima, gi befolkningen matsikkerhet eller sikre helse- og utdanningstjenester, trengs et betydelig økonomisk handlingsrom. Med landets høye statsgjeld er gjeldslette første steg på veien, selv fra de multinasjonale utviklingsbankene. Samtidig viser det viktigheten av addisjonell og gavebasert utviklings- og klimafinansiering.

KENYA

Ifølge Det Internasjonale Pengefondets (IMF) beregninger er ca 1 av 3 mellominntektsland nå i gjeldskrise eller i høy risiko for å misligholde statsgjelda si. Kenya er ett av disse landene. I likhet med mange mellominntektsland hadde Kenya svært enkel tilgang til finansiering i de globale finansmarkedene i tiden etter finanskrisen i 2008. Dette skyldes at økonomiske tiltak, som lave renter og kvantitative lettelser, myntet på å hjelpe vestlige land opp av den økonomiske grøfta etter finanskrisen gjorde disse landene til svært lite attraktive investeringsobjekter for private investorer. Afrikanske land på sin side med høy vekst og høye renter, og dermed høy avkastning, var svært attraktive investeringsobjekt og private investorer flokket seg til afrikansk statsgjeld (såkalte statsobligasjoner).

Dessverre førte svake globale reguleringer for å sikre ansvarlighet i investeringer i statlige gjeldsinstrumenter til at mange afrikanske land tok seg vann over hodet økonomisk, heiet frem av vestlige ledere som understreket behovet for å lånefinansiere investeringer i infrastruktur for oppnåelse av bærekraftsmålene. Kenya var lenge en av de afrikanske suksesshistoriene det siste tiåret, fram til varsellampene begynte å lyse i tiden fram mot pandemien. Pandemi, Ukrainakrigen og inflasjonssjokk har ført Kenyas økonomi fra en latent gjeldskrise til umiddelbare problemer med å møte betalingsforpliktelser.

Sommeren 2024 oppsto det store protester i Kenya da president Rutos regjering foreslo drastiske kutt i velferd og økning i skatter, som primært rammer landets middelklasse og fattige befolkning. Regjeringens brutale reaksjon på demonstrasjoner har så langt ført til rundt femti tapte menneskeliv. Myndighetenes forslag til økonomiske tilpasninger for å unngå mislighold av statsgjeld måtte trekkes tilbake etter den sterke motstanden. Finansminister John Mbadi har i stedet åpnet opp for skriftlige forslag fra landets befolkning til hvordan den økonomiske krisen bør løses.

Dessverre har Kenyas ledelse, og befolkning, få verktøy i verktøykassa. Det svært svake internasjonale systemet for å løse statlige gjeldskriser gir landet få andre muligheter enn å forsøke å unngå mislighold gjennom drastiske økonomiske tiltak, og når mislighold ikke lenger er mulig å unngå: å stå med lua i hånda og be långivere pent om å få litt bedre betingelser på tilbakebetaling av lånene. Erfaringen på tvers av land fra mange år med slike reforhandlinger er at långivere - andre land, private investorer og multilaterale finansieringsinstitusjoner - er svært lite villige til å ettergi gjeld i en mengde som løser de grunnleggende problemene. All den tid det ikke finnes internasjonale systemer som pålegger dem å bidra substansielt sitter dermed Kenya, som andre land, igjen med svake kort på hånden. Hvor mange år det vil ta å mobilisere tilstrekkelig politisk press til å løse de statlige gjeldsproblemene internasjonalt på et grunnleggende plan, og å sikre bedre systemer for å forebygge fremtidige gjeldskriser, gjenstår å se.

TOTAL GJELDSBYRDE

81%

AV BNP

ETIOPIA

Dagens gjeldssituasjon er så alvorlig at FN peker på at minst 54 land har behov for akutt gjeldsreduksjon, og 138 land har et kritisk gjeldsnivå. I Etiopia brukes mer penger på gjeldsbetjening enn på helsetjenester til befolkningen hvert år. I tillegg bruker de nesten like mye på gjeldsbetjening som på utdanning.

Etiopia er ansett for å være et av de viktigste afrikanske landene både økonomisk og politisk. I hovedstaden Addis Ababa ligger hovedkvarterene til Den afrikanske union (AU) og FNs økonomiske kommisjon for Afrika (UNECA).

I juli 2015 var Etiopia arrangør for den tredje internasjonale konferansen om finansiering for utvikling, hvor «The Addis Ababa Action Agenda» (AAAA) ble vedtatt. Nå som det er tid for ny finansiering for utvikling-konferanse og gjeld er høyt oppe på agendaen, er det ikke blottet for ironi at vertslandet for Addis Ababa-agendaen er tynget av gjeld.

I 2021 var Etiopias gjeld i forhold til BNP rundt 54 %. Innsatsen for å omstrukturere og redusere gjelden brakte dette tallet ned til omtrent 38 %. Etiopia har i stor grad klart å opprettholde nedbetalingen av gjeld. Myndighetene har jobbet for å balansere økonomisk vekst med behovet for å håndtere gjeldsforpliktelser, men tiltak for restrukturering og sletting av gjeld gjennom eksisterende mekanismer har hatt begrenset suksess til nå. Betalingsevnen til Etiopia har gjort at kreditorene ikke ser behovet for omstrukturering, til tross for at gjeldsbetjeningen har påvirket myndighetenes evne til å blant annet lønne offentlig ansatte, inkludert helsepersonell og lærere. Det har ført til at mange legesentre, sykehus og skoler har måttet holde stengt.

Samtidig fullfører kun 15 % av barn i Etiopia videregående, og under 40 % har tilgang til helsetjenester. Etiopia - hjemlandet til dagens finansiering for utvikling-avtale er bare et av mange eksempler på hvorfor det er avgjørende at Norge går i front for en åpen, forutsigbar, effektiv og rettferdig gjeldshåndteringsmekanisme under FN, omforente prinsipper for ansvarlig långivning og låneopptak, et åpent og tilgjengelig åpenhetsregister for alle låneavtaler, og at rike land må sikre gavebistand og finansiering til land som trenger dette under den fjerde finansiering for utvikling-konferansen i Spania i sommeren 2025.

TOTAL GJELDSBYRDE

54%

AV BNP

TILSLUTTEDE ORGANISASJONER

attac%

Norges Kristne Råd
KIRKENE SAMMEN

Forum for
utvikling og miljø

Atlas-
alliansen

Spire

KIRKENS NØDHJELP
actalliance

RE:ACT

Redd Barna

FN-SAMBANDET
UNITED NATIONS ASSOCIATION OF NORWAY

~~DEBT~~
JUSTICE
Norway

A | FELLESRÅDET
FOR AFRIKA

Debt Justice Norway er en nettverksorganisasjon med bred støtte i norsk sivilsamfunn. Sammen jobber vi for en mer rettferdig finansarkitektur og for gjeldsslette. Gjeldsslette for utviklingsland handler ikke om veldedighet - det handler om rettferdighet.

Fellesrådet for Afrika er en solidaritets- og menneskerettighetsorganisasjon som arbeider for å utfordre de politiske og økonomiske strukturene og mekanismene som hindrer en rettferdig utvikling i Afrika.

